

4 PRIEDAS. Pelno rodiklių, apskaičiuojamų iš nacionalinių sąskaitų, analizė

Ivadas

Infliaciją Lietuvoje ir jos svyravimus gerokai lemia išorės veiksniai – tendencijos tarptautinėse maisto ir energijos žaliavų rinkose. Ši priklausomybė yra susijusi su dideliu žaliavų kainų kintamumu ir reikšminga maisto bei energijos prekių dalimi Lietuvos vartotojų krepšelyje, kur kas didesne nei euro zonos vidurkis.

Vidaus veiksniai taip pat daro reikšmingą įtaką inflacijai. Kartais jie veikia ta pačia kryptimi kaip išorės veiksniai, kartais – priešinga. Pavyzdžiui, ekonominio pakilimo metu inflaciją skatino ir nuo išorės priklausančios kainos (maisto, degalų, administruojamosios kainos kilo, pasaulyje sparčiai brangstant žaliavoms), ir labiau su vidaus veiksniais susijusios kainos, apimančios pramonės prekių ir rinkos paslaugų grupes (šių kainų augimą parodanti grynoji inflacija 2008 m. viršijo 6 %). Kitaip nei ekonominio pakilimo metu, dabar nuo išorės ir nuo vidaus padėties priklausančios kainos inflaciją veikia priešingomis kryptimis: kainos, susijusios su žaliavų rinkomis, krinta, o labiau susijusios su vidaus padėtimi kainos nuosekliai didėja.

Iš vidaus veiksnų kylantį spaudimą inflacijai galima nustatyti pasitelkus nacionalinių sąskaitų duomenis. Reikšmingas rodiklis, leidžiantis jį įvertinti, yra BVP defliatorius. Šis rodiklis yra nominaliojo BVP (pagamintos produkcijos vertės) ir realiojo BVP (pagamintos produkcijos apimties) santykis, taigi galima sakyti, kad jis parodo produkcijos vieneto kainą. Ją galima išskaidyti į darbo sąnaudas, pelną ir mokesčius – vidaus veiksnius, lemiančius kainų kaitą. Išskaidžius BVP defliatorių į jo pokyčius į šias sudedamąsias dalis, galima matyti, kurie vidaus veiksniai daro didesnę, o kurie – mažesnę poveikį.

Kalbant apie vidaus spaudimą kainoms, didžiausią dėmesį įprasta skirti vienetinių darbo sąnaudų raidai. Jos prognozuojamos pagal padėtį darbo rinkoje ir viso ūkio būklę. Pelniui skiriama mažiau dėmesio, jis analizuojamas ir modeliuojamas kaip likutinis dydis, gaunamas iš pajamų atėmus darbo sąnaudas. Tačiau pelno rodikliai taip pat yra svarbūs. Jų kaita rodo įmonių pajėgumą, sąnaudoms pasikeitus, keisti gaminamos produkcijos ir teikiamų paslaugų kainas, taigi yra labai susijusi su padėtimi rinkoje. Pavyzdžiui, padidėjus darbo sąnaudoms ir kartu esant didelei produkcijos paklausai, įmonės gali pakelti produkcijos kainas ir taip išsaugoti gaunamą pelną arba net jo gauti daugiau. Jei darbo sąnaudos padidėja ekonomikai smunkant (pvz., dėl minimaliojo darbo užmokesčio padidinimo), įmonių galimybės perkelti šį padidėjimą į vartotojų kainas būna ribotos ir sąnaudų išaugimą tenka dengti iš pelno.

BVP defliatoriaus skaidymo logika ir formulės

BVP defliatorių skaidant į sudedamąsias dalis, naudojami nacionalinių sąskaitų duomenys, būtent realusis BVP ir nominaliojo BVP, apskaičiuoto pajamų metodu, sudedamosios dalys²⁸. Tos dalys – tai įvairių rūšių pajamos, tokios kaip kompensacija darbuotojams, bendrasis likutinis perteklius ir mišriosios pajamos, ir mokesčiai:

$$P \times Y = WIN + GOS + TAXN,$$

čia: $P \times Y$ – nominalusis BVP (P – BVP defliatorius, Y – BVP apimtis, arba realusis BVP), WIN – nominalioji kompensacija darbuotojams, GOS – bendrasis likutinis perteklius ir mišriosios pajamos, $TAXN$ – mokesčiai (tiksliau – gamybai ir importui taikomų mokesčių ir subsidijų skirtumas). Bendrojo likutinio pertekliaus ir mišriųjų pajamų rodiklis laikomas panašiausiu į pelną iš nacionalinių sąskaitų galimu gauti matu, todėl toliau sutrumpintai vadinamas pelnu.

Padalijus abi pateiktos tapatybės puses iš BVP apimties, gaunami vienetiniai, t. y. produkcijos vieneto, rodikliai. Taigi, BVP vieneto kaina (BVP defliatorius) yra vienetinių darbo sąnaudų (ULC), vienetinio pelno ($UGOS$) ir vienetinių mokesčių ($UTAXN$) suma:

$$P = WIN/Y + GOS/Y + TAXN/Y = ULC + UGOS + UTAXN.$$

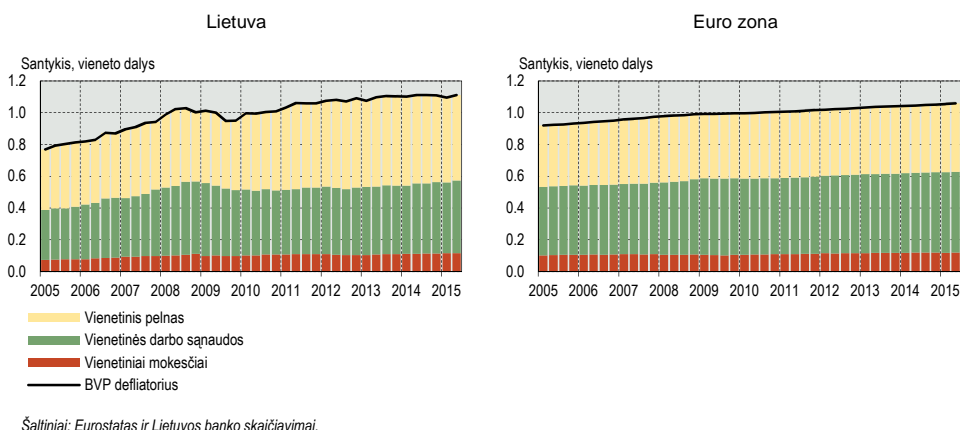
Kadangi BVP defliatorių galima išskaidyti į vienetines sudedamąsias dalis, jo kaita gali būti aiškinama šių sudedamųjų dalių pokyčiais.

BVP defliatoriaus vienetinių sudedamųjų dalių kaitos tendencijos

BVP defliatoriaus išskaidymas pagal Lietuvos ir euro zonos duomenis pateiktas A paveiksle. Iš jo matyti, kaip defliatoriaus lygis (2010 m. = 1) kinta ir pasiskirsto pagal sudedamąsias dalis. Akivaizdu, kad euro zonos BVP defliatorius ir jo struktūra buvo stabilesni: defliatorius nuosekliai didėjo, jo sudedamųjų dalių pasiskirstymas iš esmės nekito. Lietuvai, kaip įprasta besiformuojančios rinkos ekonomikos šalims, būdingi didesni svyravimai: ekonomikos pakilimo metu defliatorius didėjo sparčiau, per nuosmukį sumažėjo, jo sudedamųjų dalių pasiskirstymas kito. Lietuvos BVP defliatorius yra ir šiek tiek kitokios struktūros: didžiausią jo dalį sudaro vienetinis pelnas, euro zonos BVP defliatoriaus – vienetinės darbo sąnaudos.

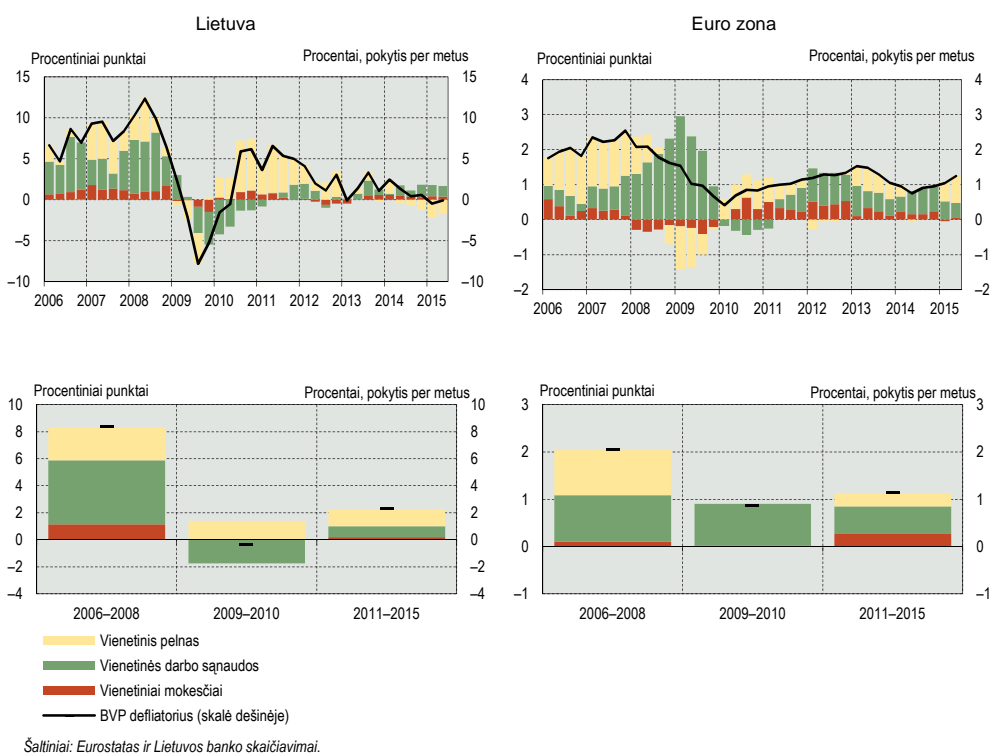
²⁸ Naudojami ketvirtiniai duomenys, pašalinus sezono ir darbo dienų skaičiaus įtaką.

A pav. Lietuvos ir euro zonos BVP defliatorių veiksniai (nominaliojo BVP, skaičiuojamo pajamų metodu, sudedamųjų dalių ir realiojo BVP santykis)

BVP defliatoriaus metinį pokytį kiekvieną ketvirtį ir skiriamais trimis laikotarpiais²⁹ lėmusios sudedamosios dalys parodytos B paveiksle. Iš paveikslo matyti ne tik didesnis Lietuvos BVP defliatoriaus kintamumas, bet ir tai, kad defliatoriaus kaitą Lietuvoje ir euro zonoje lėmė skirtingos priežastys.

B pav. Lietuvos ir euro zonos BVP defliatorių kaitos veiksniai

2006–2008 m. euro zonoje vienetinės darbo sąnaudos darė panašią įtaką kaip vienetinis pelnas, o Lietuvoje – pastebimai didesnę. Mūsų šalyje labai sparčiai didėjo darbo užmokestis. Jo kilimą skatino darbuotojų derybinė galia, išaugusi trūkstant darbo jėgos. Taigi, kompensacija darbuotojams didėjo gerokai labiau nei realusis BVP. Šių rodiklių santykis, t. y. vienetinės darbo sąnaudos, irgi sparčiai didėjo. Ekonominio pakilimo laikotarpiu ir Lietuvoje, ir euro zonoje aplinkybės buvo palankios pelnui didėti: padidėjus darbo sąnaudoms ir kartu esant didelei produkcijos paklausai, įmonės gaunamą pelną galėjo ne tik išsaugoti (perkeldamos darbo sąnaudų padidėjimą į produkcijos kainas), bet ir jį padidinti (pakeldamos kainas daugiau).

2009 m. euro zonos BVP defliatorius toliau didėjo, palaikomas darbo sąnaudų augimo. Jį labiausiai lėmė darbo našumo pokyčiai. Realiam BVP sumažėjus, įmonės neskubėjo mažinti darbuotojų skaičiaus, taigi našumas – realiojo BVP ir darbuotojų skaičiaus santykis – sumažėjo. Vis dėlto BVP defliatorius didėjo lėčiau, nes vienetinio pelno įtaka tapo neigiama. Vienetinis pelnas suveikė kaip buferis: jis pristabdė kainų didėjimą, darbo sąnaudoms augant. Toks veikimas pasireiškė ir euro zoną užklupus antrajai recesijai: 2012 m. vienetinio pelno įtaka vėl buvo neigiama ir slopino paspartėjusį BVP defliatoriaus augimą.

²⁹ Laikotarpiai maždaug atitiktų ikikrizinį, krizinį ir pokrizinį laikotarpius. Tokia atitiktis yra sąlygiška, nes Lietuvoje ir euro zonoje ekonominis nuosmukis prasidėjo ir baigėsi skirtingu metu, be to, euro zona patyrė ir antrąją recesiją (2011 m. antrojoje pusėje–2013 m. pradžioje), o Lietuvoje jos nebuvo.

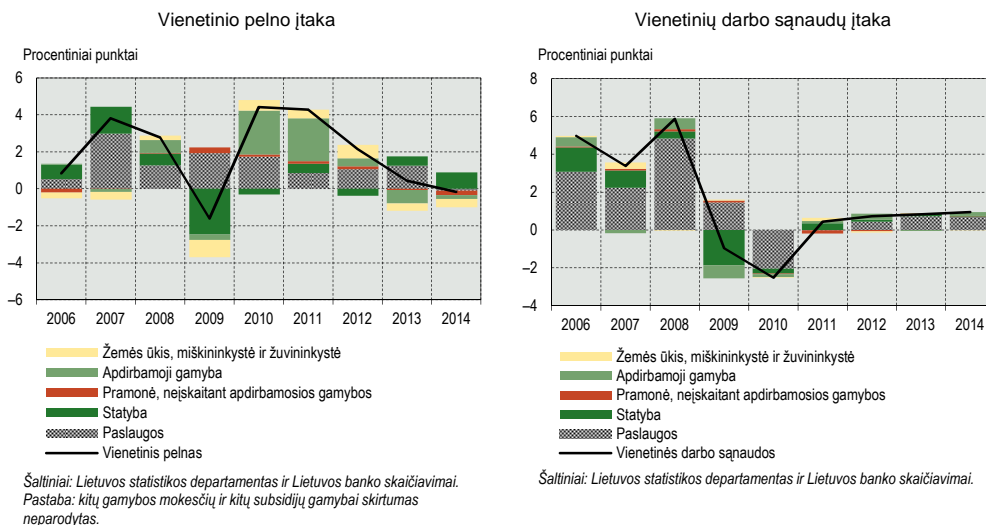
Kaip ir euro zonoje, 2009 m. vienetinio pelno įtaka Lietuvoje buvo neigiama. Vis dėlto svarbesnis BVP defliatoriaus sumažėjimo veiksnys buvo vienetinės darbo sąnaudos. Nors, kaip ir euro zonoje, darbo našumas sumažėjo, didinamąjį tokios kaitos poveikį vienetinėms darbo sąnaudoms nsvėrė labai kritęs darbo užmokeskis (žr. C pav.). Apibendrinant BVP defliatoriaus kaitos 2009–2010 m. priežastis galima sakyti, kad kainos euro zonoje labiau koregavosi dėl vienetinio pelno, o Lietuvoje – dėl vienetinių darbo sąnaudų kaitos tendencijų, konkrečiau – dėl darbo užmokesčio kritimo.

Laikotarpiu nuo 2011 m., apimančiu ir antrąją recesiją euro zonoje, darbo sąnaudų įtaka euro zonos BVP defliatoriaus pokyčiui sumažėjo, pelno įtaka buvo nedidelė, tiek viena, tiek kita buvo gerokai mažesnė nei 2006–2008 m. Padidėjo mokesčių įtaka, ją palaikė taikomos fiskalinės konsolidacijos priemonės ir didėjančios produkcijos kainos.

Nuo 2011 m. Lietuvoje įsivyravo tvaresnis ekonomikos augimas. BVP defliatorius augo daug lėčiau nei iki krizės, nes sumažėjo ir vienetinių darbo sąnaudų, ir vienetinio pelno įtaka. Skirtingais pokrizinio laikotarpio metais vienetinio pelno įtaka gerokai skyrėsi: buvusi didelė teigiama atsigavimo metu, vėliau ji sumažėjo, dabar yra neigiama. Pastaroji tendencija yra nauja. Paskutinį kartą pelno įtaka buvo neigiama 2009 m., krizės įkarštyje. Pelnas Lietuvoje dabar atlieka minėtą buferio vaidmenį: esant nedaug galimybių kelti kainas (pvz., dėl vyraujančios mažos infliacijos aplinkos) ir kartu dėl tinkamos kvalifikacijos darbo jėgos trūkumo bei minimaliojo darbo užmokesčio didinimo didėjant darbo sąnaudoms, įmonėms tenka susitaikyti su mažesniu pelnu.

Galima atlikti ir dar detalesnę vienetinio pelno ir vienetinių darbo sąnaudų Lietuvoje analizę, skaidant šių rodiklių įtaką BVP defliatoriaus pokyčiui pagal ekonominę veiklą. Kad tendencijos būtų akivaizdesnės, iš ketvirtinių duomenų apskaičiuojami metiniai (žr. D pav.).

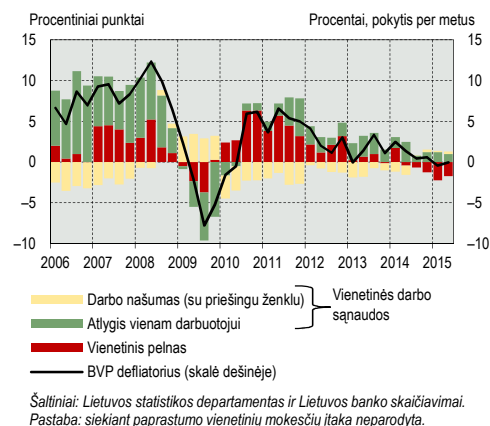
D pav. Įtakos BVP defliatoriaus metiniam pokyčiui skaida pagal ekonominę veiklą

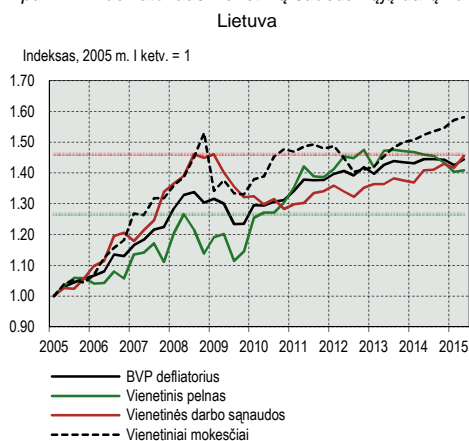
Iš D paveikslu matyti, kad pats reikšmingiausias yra stambiausias ekonomikos sektorius – paslaugų. Vis dėlto buvo ir tokių laikotarpių, kai išsiskyrė kitų sektorių rodikliai. Pavyzdžiui, didelę neigiamą įtaką vienetiniam pelnui 2009 m. darė statyba, kuri buvo labiausiai krizės paliesta ekonominė veikla. O didelė teigiama vienetinio pelno įtaka 2010 ir 2011 m. labiausiai buvo susijusi su apdirbamoja gamyba. Tuo laikotarpiu dėl darbo užmokesčio kaitos tendencijų, palankių lėtam eksportuotojų sąnaudų augimui, ir pakilusio darbo našumo pagerėjo Lietuvos eksportuotojų konkurencingumas, išaugo eksportas, užimamos rinkos dalys. Taigi, apdirbamosios gamybos įmonės turėjo galimybių pasididinti gaunamą pelną. Neigiamą vienetinio pelno įtaką 2014 m. lėmė visi sektoriai, išskyrus statybą: žemės ūkis, pramonė, paslaugos. O statybos raida 2013 ir 2014 m. buvo palanki tam, kad šios veiklos įmonės pasididintų pelną. Ši veikla pastebimai prisidėjo prie ekonomikos augimo, suaktyvėjo investicijos į pramonės statinius ir sandėlius, taip pat gyvenamosios paskirties nekilnojamojo turto rinką.

Be BVP defliatoriaus struktūros ir kaitos veiksnių, informatyvus rodiklis yra ir vienetinių sudedamųjų dalių lygis, nes iš jo galima matyti ketvirtinės kaitos tendencijas ir nustatyti, kurios sudedamosios dalys per krizę sumažėjo labiau ar po jos didėjo sparčiau. Iš E paveikslu matyti, kad Lietuvos BVP defliatoriaus vienetinės sudedamosios dalys per krizę sumažėjo staiga, o euro zonoje pokyčiai, ypač vienetinių darbo sąnaudų, buvo nuosaikesni.

C pav. Lietuvos BVP defliatoriaus kaitos smulkesnė skaida

E pav. BVP defliatoriaus vienetinių sudedamųjų dalių kaita

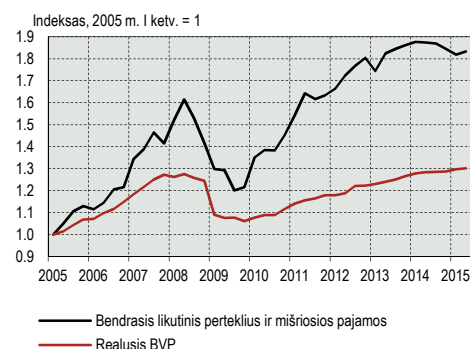
Šaltiniai: Eurostatas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Pastaba: šviesesnėmis horizontaliosiomis linijomis žymimas atitinkamų rodiklių aukščiausias lygis 2005–2009 m.

Ir Lietuvoje, ir euro zonoje vienetinis pelnas, vienetinės darbo sąnaudos ir vienetiniai mokesčiai po krizės didėjo, tačiau skirtingu tempu. Euro zonoje visos BVP defliatoriaus sudedamosios dalys šiuo metu yra didesnės nei jų didžiausias prieškrizinis lygis. Vienetinių darbo sąnaudų padidėjimas – ypač pastebimas, tačiau vienetinis pelnas yra ne ką didesnis nei iki krizės, be to, prieškrizinio lygio jis tapo vėlokai, tik 2011 m. pradžioje. Lietuvoje padėtis priešinga: vienetinės darbo sąnaudos buvusį lygį atgauna lėčiau nei vienetinis pelnas. Ir dabar, po ilgiau nei 4 metus trukusio didėjimo, vienetinės darbo sąnaudos tebėra šiek tiek mažesnės už didžiausią prieškrizinį lygį. Suprantama, tas lygis buvo vienas iš ekonomikos perkaitimo ženklų, todėl nereikėtų tikėtis, kad Lietuva netrukus jį reikšmingai viršytų.

Vienetinis pelnas Lietuvoje prieškrizinio lygio tapo anksti, t. y. jau 2010 m. pradžioje, ir greitai – iš esmės vos per vieną ketvirtį. Kalbant apie tokį greitą atsigavimą, reikia prisiminti, kad vienetinio pelno raida susijusi su jį apskaičiuojant naudojamų dviejų rodiklių, kurių vienas yra bendrasis likutinis perteklius ir mišriosios pajamos, o kitas – realusis BVP, kaitos skirtumais. Likutinio pertekliaus ir mišriųjų pajamų rodiklis prieškrizinį lygį pasiekė tik 2011 m. viduryje (žr. F pav.), metais vėliau nei šio rodiklio ir realiojo BVP santykis (vienetinis pelnas). Šis santykis buvusio lygio taip greitai tapo todėl, kad bendrojo likutinio pertekliaus ir mišriųjų pajamų rodiklis per krizę sumažėjo daug labiau, todėl po krizės ir kilo daug sparčiau nei realusis BVP (realusis BVP prieškrizinį lygį pasiekė tik 2014 m. viduryje).

F pav. Pelno ir realiojo BVP lygis

Šaltiniai: Eurostatas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Kiti pelno rodikliai, apskaičiuojami iš nacionalinių sąskaitų

Su aptartomis vienetinėmis BVP defliatoriaus sudedamosiomis dalimis glaudžiai susiję kiti iš nacionalinių sąskaitų duomenų apskaičiuojami pelno ir darbo pajamų rodikliai. Juos žinant, galima apskaičiuoti ir aptartuosius vienetinius rodiklius. Pavyzdžiui, vienetinis pelnas gali būti apskaičiuojamas kaip pelno dalies, palyginti su nominaliuoju BVP, ir BVP defliatoriaus sandauga:

$$UGOS = GOS / (P \times Y) \times (P \times Y) / Y.$$

Panaudojant darbo pajamų dalį, atitinkamai galima apskaičiuoti vienetines darbo sąnaudas. Darbo pajamų ir pelno dalys rodo pajamų paskirstymą gamybos veiksniams, t. y. darbui ir kapitalui.

Pelno dalis yra panaši į apskaitinį įmonių pelningumo rodiklį – pelno ir pardavimo pajamų santykį. O darbo pajamų dalis turi svarbią paskirtį atliekant ekonominius tyrimus. Pagal ekonomikos teoriją, įmonės optimizuoja savo veiklą, nustatydamos kainas, kurios atitiktų tam tikru dydžiu padidintus ribinius kaštus. Ribiniai kaštai yra nestebimas dydis, tačiau jį galima pakeisti panašią prasmę turinčiais ekonominiais rodikliais. Taikant naujųjų keinsistų Phillipsio kreivę, nominaliųjų ribinių kaštų įverčiu laikomos vienetinės darbo sąnaudos, realiųjų – darbo pajamų dalis. Nors vienareikšmių rezultatų negaunama, vis dėlto panašios darbo pajamų dalies ir infliacijos tendencijos gali rodyti priežastinį ryšį: rinkos struktūrai ir technologijai nekintant, didelė darbo pajamų dalis reiškia mažesnius, nei įmonėms būtų priimtini, pelno antkainius (angl. *profit mark-up*), taigi skatina infliaciją.

Lietuvoje šiuo metu ir pelno, ir darbo pajamų dalys yra ties ilgalaikiu vidurkiu (žr. G pav.). Abi dalys priartėjo prie vidurkio tik dabar. 2011–2013 m. jos buvo gana stabilios, nors ir nukrypusios nuo vidurkio, o nuo 2014 m. pradžios pelno dalis nuosekliai mažėjo, darbo pajamų – didėjo. 2015 m. vidurio duomenimis, pelno ir darbo pajamų dalys yra tokios kaip 2006 m. pradžioje. Padėtis dabar nėra tokia įtempta, kaip ji buvo ekonominio pakilimo įkarštyje, kai darbo užmokestis, trūkstant darbuotojų, augo gerokai sparčiau nei nominalusis BVP, ir darbo pajamų dalis buvo gerokai didesnė nei dabar.

Dabartinis darbo pajamų dalies didėjimas veikiausiai yra susijęs su gerėjančia padėtimi darbo rinkoje ir didėjančia darbuotojų derybine galia: nors nedarbas tebėra nemažas, tačiau trūksta tinkamos kvalifikacijos darbuotojų, o tai sukelia didinamąjį spaudimą darbo užmokesčiui.

Pelno antkainį visos ekonomikos lygiu galima apytiksliai įvertinti apskaičiuojant BVP defliatoriaus ir vienetinių darbo sąnaudų santykį, supaprastinus – nominaliojo BVP ir kompensacijos darbuotojams santykį. Šis rodiklis yra atvirkštinis darbo pajamų daliai. Nominaliojo BVP ir kompensacijos darbuotojams santykį galima aiškinti kaip eurui, išmokėtam kompensacijos pavidalu, tenkančių nominaliojo BVP eurų kiekį. Iš šio santykio atėmus 1 ir apskaičiavus procentais, gaunamas dydis, rodantis, kokį priedą įmonės sugeba pridėti prie ribinių kaštų.

Vis dėlto analizei paprastai naudojamas ne pelno antkainis, o jo metinis pokytis, apskaičiuojamas kaip BVP defliatoriaus ir vienetinių darbo sąnaudų metinių pokyčių skirtumas. H paveikslas, kuriame pavaizduota pelno antkainio kaita, atskleidžia tokias pačias tendencijas kaip ir B paveikslas, kuriame pavaizduota vienetinių sudedamųjų dalių įtaka BVP defliatoriaus pokyčiui. Kaip ir vienetinis pelnas, dabar pelno antkainis yra sumažėjęs, būtent dėl to mažėja ir BVP defliatorius.

Kaip jau minėta, pelno rodiklių kaita priklauso nuo to, kiek įmonės turi galimybių koreguoti savo produkcijos kainas kintant gamybos sąnaudoms. Kartais, negalėdamas perkelti didesnių sąnaudų vartotojams, jos turi prisiimti tas sąnaudas pačios ir taip mažėja jų gaunamas pelnas. Įmonių galimybės didinti produkcijos kainas labai priklauso nuo bendros ekonominės padėties, pavyzdžiui, paklausos kaitos tendencijų. Pastarąsias rodo tokie rodikliai kaip gamybos atotrūkis arba gamybos pajėgumų panaudojimo lygis. Lietuvos duomenys taip pat patvirtina šią sąsają. Iš I paveikslą matyti, kad pelno rodiklių kaita gana panaši į gamybos pajėgumų panaudojimo lygio tendencijas. Šias tendencijas labiausiai atitinka bendrojo likutinio pertekliaus ir mišriųjų pajamų, t. y. rodiklio, kuris neskaiciuojamas kaip santykis su BVP, didėjimas.

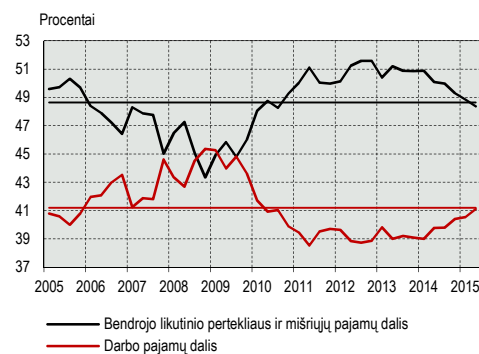
Pelno rodiklių skaičiavimo iš nacionalinių sąskaitų trūkumai

Pelno rodiklių skaičiavimas iš nacionalinių sąskaitų turi ir trūkumų. Jie susiję su skaičiuojant taikomo tokio rodiklio kaip bendrasis likutinis perteklius ir mišriosios pajamos ypatumais. Šis rodiklis yra panašiausias į pelną iš nacionalinių sąskaitų galimas gauti matas, tačiau yra ir svarbių skirtumų.

Pirma, bendrasis likutinis perteklius ir mišriosios pajamos apima ne tik pelną, bet ir tam tikras kitas pajamas. Iš esmės tai likutinis dydis, apimantis viską, kas nėra samdomų darbuotojų darbo pajamos ir mokesčiai. Kaip matyti iš rodiklio pavadinimo, jis apima ne tik bendrąjį likutinį perteklių, bet ir mišriąsias pajamas³⁰. Pastarosios yra pajamos, kurių negalima priskirti vien darbui arba vien kapitalui, pavyzdžiui, individualiųjų įmonių ir savarankiškai dirbančių asmenų pajamos. Savarankiškai dirbančių asmenų pajamos nėra skelbiamos, tačiau, siekiant išgryninti pelno rodiklį, jos gali būti apytikriai įvertinamos pagal kompensacijos darbuotojams duomenis, o paskui atimamos iš pelno ir priskiriamos prie darbo pajamų. Vertinant savarankiškai dirbančių asmenų pajamas, daroma prielaida, kad kompensacija vienam tokiam asmeniui yra tokia pati kaip vienam samdomam darbuotojui. Kompensacijos dydį padauginus iš savarankiškai dirbančių asmenų skaičiaus, gaunamas kompensacijos visiems savarankiškai dirbantiems asmenims įvertis. Atliekant skaičiavimus, savarankiškai dirbančių asmenų pajamos į darbo pajamas neįtraukiamos, nes rezultatai ir išvados dėl to iš esmės nesikeičia (žr. J pav.) ir išvengiama neapibrėžtumo dėl apytikrio šių pajamų dydžio.

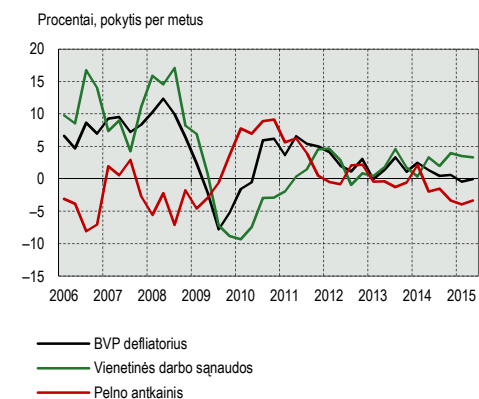
Antra, bendrasis likutinis perteklius ir mišriosios pajamos apima ir tokias sudedamąsias dalis, kurių įprastinė pelno samprata neapima. Pavyzdžiui, yra įtraukiamas pagrindinio kapitalo vartojimas – turimo ilgalaikio turto vertės sumažėjimas dėl

G pav. Pelno ir darbo pajamų dalys, palyginti su nominaliojo BVP

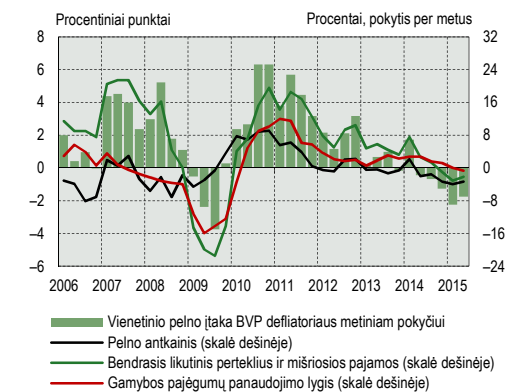
Šaltiniai: Eurostatas ir Lietuvos banko skaičiavimai.
Pastabos: 1) horizontaliosios linijos žymi atitinkamų rodiklių ilgalaikį vidurkį; 2) mokesčių dalis neparodyta.

H pav. BVP defliatorius, vienetinių darbo sąnaudų ir pelno antkainio kaita

Šaltiniai: Eurostatas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

I pav. Pelno rodikliai ir gamybos pajėgumų panaudojimo lygio kaita

Šaltiniai: Eurostatas, EK ir Lietuvos banko skaičiavimai.

³⁰ Kiekvienos iš šių sudedamųjų dalių metiniai duomenys yra pateikiami, tačiau ketvirtinių duomenų, kurie ir būtų naudingiausi atliekant naujausių tendencijų analizę, nepateikiama.

susidėvėjimo, senėjimo ar atsitiktinio sugadinimo. Lietuvoje pagrindinio kapitalo vartojimas 2005–2014 m. laikotarpiu vidutiniškai sudarė apie ketvirtadalį bendrojo likutinio pertekliaus ir mišriųjų pajamų. Galima jį atimti iš bendrojo rodiklio ir gauti atitinkamą grynąjį rodiklį (supaprastintai – grynąjį pelną). Padalijus pastarąjį iš realiojo BVP, gaunamas grynasis vienietinis pelnas. Jo kaitos tendencija Lietuvoje labai panaši į bendrojo vienietinio pelno (žr. K pav.). Vadinasi, dėl grynojo vienietinio pelno skaičiavimo, kaip ir dėl savarankiškai dirbančių asmenų pajamų įskaičiavimo į darbo pajamas, analizės rezultatai iš esmės nesikeičia.

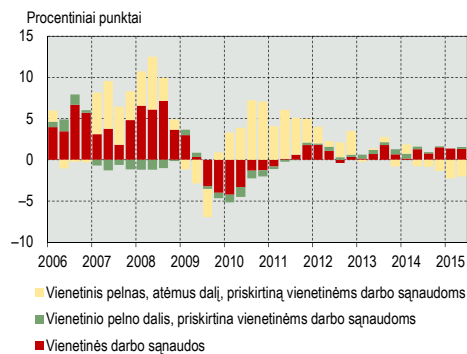
Išvados

Vidaus veiksnių įtaką kainoms Lietuvoje galima nustatyti, išskaidžius BVP defliatoriaus kaitą į vienietinių sudedamųjų dalių – vienietinių darbo sąnaudų, vienietinio pelno, vienietinių mokesčių – indėlių. Jis paskutinį dešimtmetį gerokai svyravo. Ekonominio pakilimo laikotarpiu, trūkstant darbo jėgos, labai sparčiai didėjo darbo užmokestis ir vienietinės darbo sąnaudos. Prie BVP defliatoriaus augimo tuo laikotarpiu prisidėjo ir pelnas, nes palankias aplinkybes jam didėti sudarė didelė vidaus paklausa. Ekonominio nuosmukio metu vienietinės darbo sąnaudos labai sumažėjo, nes daug sumažėjo darbo užmokestis. Laikotarpiu nuo 2011 m., įsivyravus tvaresniam ekonomikos augimui, kainos kilo lėčiau nei iki krizės, nes sumažėjo ir vienietinių darbo sąnaudų, ir vienietinio pelno didinamoji įtaka.

Nuo 2014 m. vienietinio pelno tendencija pasikeitė – jis mažėja ir daroma įtaka BVP defliatoriaus augimui yra neigiama. Pelnas tarsi atlieka buferio vaidmenį, t. y. pristabdo kainų didėjimą. Įmonėms tenka susitaisyti su mažesniu gaunamu pelnu, nes darbo sąnaudos didėja, o galimybių kelti kainas yra nedaug (vyrauja mažos infliacijos aplinka). Darbo sąnaudų didėjimą šiuo metu lemia tokie veiksniai kaip tinkamos kvalifikacijos darbo jėgos trūkumas ir minimaliojo darbo užmokesčio didinimas. Vis dėlto ir dabar, po ilgai trukusio didėjimo, vienietinės darbo sąnaudos tebėra šiek tiek mažesnės už didžiausią prieškrizinį lygį.

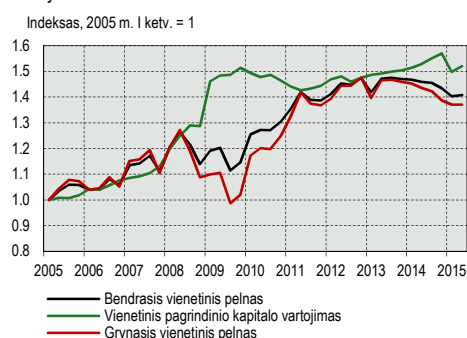
Kitų iš nacionalinių sąskaitų apskaičiuojamų rodiklių – pelno antkainio, pelno ir darbo pajamų dalių – kaitos tendencijos panašios kaip ir BVP defliatoriaus vienietinių sudedamųjų dalių. Pavyzdžiui, pelno antkainis, kaip ir vienietinis pelnas, dabar yra sumažėjęs, dėl to mažėja ir BVP defliatorius. Pajamų paskirstymą gamybos veiksniams rodančios darbo pajamų ir pelno dalys šiuo metu yra artimos ilgalaikiam vidurkiui. Tačiau pelno dalis paskutiniu metu mažėjo, o darbo pajamų – didėjo. Pastaroji tebėra gerokai mažesnė nei ekonominio pakilimo įkarštyje, kai darbo užmokestis didėjo daug sparčiau nei nominalusis BVP. Tačiau šios dalies didėjimas rodo, kad darbuotojų derybinė galia didėja. Nors nedarbo lygis tebėra nemažas, vis dėlto trūksta tinkamos kvalifikacijos darbo jėgos, o tai ir daro didinamąjį spaudimą darbo užmokesčiui.

J pav. Lietuvos BVP defliatoriaus kaitos veiksniai, atskirai parodant savarankiškai dirbančių asmenų pajamų įskaičiavimo į darbo pajamas poveikį

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.
Pastaba: vienietinių mokesčių įtaka neparodyta.

K pav. Vienietinis pelnas ir vienietinis pagrindinio kapitalo vartojimas

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.